

Sara Brezigar

Model za celovito oceno stanja in razvojnih perspektiv narodnih manjšin ter njegova aplikacija na slovensko narodno manjšino v Italiji

Povzetek

V prispevku so predstavljeni izsledki podoktorskega raziskovalnega projekta Evalvacija stanja in razvojne perspektive slovenske narodne manjšine v Italiji. V prvem delu prispevka je predstavljen model za celovito oceno stanja in razvojnih perspektiv narodnih manjšin, ki je bil razvit z namenom, da bi imeli na voljo neko orodje, s katerim bi lahko celovito ocenili položaj narodne manjšine in njene razvojne možnosti ter tako presegli parcialne pristope posameznih ved, ki se osredotočajo enkrat na en in drugič na drug vidik obstoja narodne manjšine. V drugem delu prispevka je model apliciran na primer slovenske narodne manjšine v Italiji, predstavljenih pa je tudi nekaj izbranih rezultatov študije primera.

Ključne besede: model, narodna manjšina, slovenska manjšina v Italiji, slovenska skupnost v Italiji, jezik, šolstvo, mediji, kultura, gospodarstvo, ekonomija

Model for the comprehensive evaluation of the status quo and developmental perspectives of national minorities and its application to the Slovenian national minority in Italy

Abstract

The paper presents the results of the postdoctoral research project entitled Evaluation of status quo and developmental perspectives of the Slovenian minority in Italy. In the first part of the paper the author explains the Model for the Comprehensive Evaluation of the Status quo and Developmental Perspectives of National Minorities (hereinafter referred to as CEM model), which was conceived and developed as a tool that would enable one to comprehensively assess the situation of a national minority and its developmental perspectives, thus helping one to overcome partial approaches that focus on either one or another aspect of the life of national minorities. In the second part of the paper, the CEM model is applied to the Slovenian minority in Italy and the author presents some selected results of the case study.

Keywords: model, ethnic minorities, the Slovenian minority in Italy, the Slovenian community in Italy, language, education, media, culture, economy

1 Uvod

Oceniti stanje in razvojne perspektive določene narodne skupnosti¹ je običajno zelo zahtevno opravilo. Posamezne vede pristopajo k proučevanju narodnih manjšin zelo parcialno. Praviloma zagotavljajo temeljito in poglobljeno razumevanje le omejenega števila vidikov življenja in razvoja določene skupnosti. Takšni parcialni pristopi ponujajo precej ozek pogled na to, kakšne so možne razvojne poti narodne skupnosti kot celote, bodisi zato, ker se osredotočajo predvsem na en vidik njenega obstoja (na primer jezikoslovci praviloma dojemajo skupnost kot inherentno jezikovno in pri tem ne upoštevajo drugih socioloških dejavnikov, ki lahko močno vplivajo na prihodnost jezikovne skupnosti, na primer medetničnih napetosti, političnih dejavnikov ali socialnega razkoraka med skupnostmi), bodisi zato, ker ugotovitve raziskovanja zgolj na enem področju življenja skupnosti ne morejo napovedati prihodnosti skupnosti kot celote.

Če želimo celovito oceniti stanje in razvojne perspektive določene skupnosti, potrebujemo celovit pristop, ki prerašča parcialne poglede posameznih ved. Tak pristop smo poskusili razviti z modelom za celovito oceno stanja in razvojnih perspektiv narodnih manjšin (angl. *Model (framework) for the comprehensive evaluation of the status quo and developmental perspectives of national minorities*; v nadaljevanju model CEM), ki ga v tem prispevku uporabljamo kot izhodišče za oceno stanja in razvojnih perspektiv slovenske narodne manjšine v Italiji.

Ta poskus, da oblikujemo in operacionaliziramo takšen model, izhaja iz potrebe po združevanju različnih pristopov k proučevanju narodnih manjšin – pristopov, ki običajno zagotavljajo temeljito in poglobljeno razumevanje le omejenega števila vidikov življenja narodnih manjšin. Model CEM temelji na predpostavki, da je mogoče narodno manjšino celovito raziskati tako, da ocenimo njene lastnosti, izzive, razvojne perspektive, potencialne in priložnosti na šestih ključnih področjih njenega obstoja in delovanja, to je na področju jezika, izobraževanja, kulturnega udejstvovanja (vključno s športnimi in drugimi aktivnostmi v prostem času), medijev, politične participacije (aktivne in pasivne) in ekonomske aktivnosti (vključno s prostorskimi vprašanji). *Output* modela CEM predstavljajo štirje spektri strategij in ukrepov, ki jih lahko izvajamo za izboljšanje razvojnih perspektiv določene narodne manjšine.

V prvem delu prispevka bo na kratko predstavljen teoretični okvir, na katerem temelji model CEM, ki mu bo sledila kratka razlaga samega modela. V drugem delu prispevka bo model apliciran na primer slovenske narodne manjšine v Italiji, predstavljenih pa bo tudi nekaj izbranih rezultatov študije tega primera.

2 Teoretični okvir

Številne znanosti in vede se ukvarjajo s proučevanjem etničnih, narodnih in jezikovnih manjšin. Raziskovalci s področja jezikoslovja, uporabnega jezikoslovja in sociolingvistike (ter včasih celo sociologije) se pri proučevanju pogosto osredotočajo na jezik, pri čemer je predmet njihovega proučevanja običajno jezikovna manjšina. Z različnimi modeli, ukrepi in pristopi (Williams 2000; Crystal 2000; Fishman 1991, 2001; Gardner in Lambert 1972; Giles in Smith 1979; Baker 1992; Cooper 1989) ter s pojmi, kot so etnolingvistična vitalnost (Giles et al. 1977), jezikovno preklapljanje (Haugen 1953, Fishman 1991) ali jezikovna ekologija (Haugen 1972), proučujejo stanje in spremembe na področju jezika ter opredeljujejo vzroke in dejavnike, ki vplivajo na njegov položaj. Jezikovno načrtovanje (Haugen 1966; Williams 2000; Cobarrubias in Fishman 1983), jezikovna politika in upravljanje (Fishman et al. 1968; Stewart 1968; Williams 2000) so pogosto glavne sestavine bodisi lingvističnih bodisi sociolingvističnih pristopov k razumevanju razvojnih perspektiv jezikovnih skupnosti.

Tesno povezano s proučevanjem jezikov je področje izobraževanja in še posebej šolstva. Raziskovalci so na tem področju razvili številne modele, pristope in metode za dvojezično ali večjezično izobraževanje in usposabljanje ter za učenje drugega jezika (Skutnabb-Kangas 1981, 2000; Spolsky 1990; Skutnabb-Kangas in Cummins 1988; Baker 2001; Thomas in Collier 1997; Cummins 1979; Venables et al., 2014; Novak-Lukanovič in Limon, 2014).

V nekaterih drugih vedah so raziskovalci ubrali nek širši pristop k proučevanju narodnih manjšin – takšen, ki presega jezik kot temeljni dejavnik razlikovanja med dvema (narodnima) skupnostma. Koncepti, pristopi in teorije na področju sociologije in socialne psihologije dobro pojasnjujejo odnos med večinskimi in manjšinskimi skupnostmi, ki živijo na istem območju (Tajfel 1978; Giles in Johnson 1981; Giles in Byrne 1982; Genesee in Bourhis 1982; Turner in Brown 1978; Milroy 1980). Raziskovalci s področja etničnih študij so ubrali še širši pristop k proučevanju narodnih manjšin in proučujejo odnose med etničnimi skupnostmi. Etnične meje, narodi in nacionalizem (Anderson 1990; Barth 1970; Bourhis 1979; Grilli di Cortona 2003) so pojmi, ki se pogosto uporabljajo za razlago dinamik v večetničnem okolju.

Naštetim vedam je treba dodati še druge, kot so ekonomija, pravo, politične vede, demografija, geografija in urbanizem, ki prav tako proučujejo narodne skupnosti – vsaka s svojega zornega kota. Slabost številnih teorij, konceptov in pristopov k proučevanju narodnih manjšin je bodisi njihova osredotočenost na zgolj en vidik obstoja narodnih manjšin, kot so jezik, izobraževanje, medetnični odnosi ali pravno varstvo (Komac 1987), bodisi

njihova neuporabnost za posebne naloge, kot je ocena stanja narodne manjšine ali oblikovanje strategij za njeno prihodnost.

Druga težava večine teorij in pristopov (ter raziskovalcev, ki jih uporabljajo) je običajno vprašanje, kako združiti »makro« vidike z »mikro« vidiki delovanja in razvoja narodne manjšine. Makro raven proučevanja običajno predstavlja naravno platformo za ocenjevanje položaja skupnosti ali oblikovanje strategij za njen razvoj. Vendar pa sta načrtovanje razvoja jezika in vrednotenje pridobivanja znanja manjšinskega jezika nalogi, ki sta lastni mikro ravni. Povezovanje in združevanje obeh je že zelo dolgo pomemben izziv pri proučevanju narodnih manjšin. Tudi interdisciplinarni sociolingvistiki (utemeljeni kot sociologiji jezika (Spolsky 2010)), ki se ukvarja »z obema – z »makro« in z »mikro« in s povezovanjem obeh« (Fergusonovo pismo iz Etiopije z dne 25. novembra 1965, v Spolsky 2010), nekako ne uspe ustvariti skupnega izhodišča, ki bi povezovalo na primer vprašanja skladnje ali jezikovnega načrtovanja z »dejem, da so bili ljudje pripravljene pobjati in umreti za svoj ljubljene jezik« (Fishman 1997, 93, v Spolsky 2010, 13). Zaradi tega ostajajo tudi najuglednejši znanstveniki s področja sociolingvistike tesno povezani ali s področjem jezikoslovja (na primer Ferguson) ali s področjem sociologije (na primer Fishman).

Z modelom CEM poskušamo narediti korak naprej pri soočanju z vsemi tremi omenjenimi izzivi – s presežanjem razkoraka med mikro in makro ravno proučevanja narodnih manjšin, izboljšanjem uporabnosti (aplikativnosti in operacionalizacije) pristopov k proučevanju narodnih manjšin ter s tem, da ponudimo nek celovit pogled na položaj in razvoj narodne manjšine. Tak model je bolj izjema kot pravilo pri proučevanju narodnih manjšin.

Model CEM je dovolj širok in ohlapen, da zajema vse temeljne vidike obstoja narodnih manjšin. Hkrati je dovolj uporaben, da povezuje različne mikro in makro segmente ter lahko tako z njim ocenimo položaj manjšine in njene razvojne perspektive. Model CEM ponuja celovit pristop k proučevanju narodnih manjšin ter zahteva kombinacijo konceptov, teorij in metodoloških pristopov, ki spadajo k različnim vedam. S sociološkim okvirom poskuša ustvariti most čez mikro–makro razkorak in se potem na nekaterih področjih spušča na mikro raven (na primer na področju jezika in izobraževanja), hkrati pa na drugih področjih ohranja makro raven (na primer pri ekonomski aktivnosti in politični participaciji).

V nadaljevanju bomo na kratko opisali temeljne elemente modela CEM.

3 Model za celovito oceno stanja in razvojnih možnosti narodnih manjšin (model CEM)

Temeljni razlikovalni element narodne manjšine je običajno njen jezik. Jezik je pravzaprav najvidnejši znak razlikovanja med narodno manjšino in narodno večino, v stiku s katero živi manjšina. Velik del raziskav o narodnih manjšinah se osredotoča na proučevanje jezika, na stik med manjšinskim in večinskim jezikom (Stewart 1968; Ferguson 1991, 1996; Haarmann 2001, 2011) ali pa zgolj jemlje jezik kot izhodišče, na osnovi katerega ocenjuje možnosti ohranjanja narodne manjšine (Fishman 2001; Williams 2000). Jezik je torej prvi dejavnik, ki ga moramo upoštevati pri ocenjevanju stanja in razvojnih možnosti narodne manjšine.

Za dolgoročno ohranjanje manjšinskih jezikov je šolstvo bistvenega pomena: predstavlja glavni steber institucionaliziranega pridobivanja znanja manjšinskega jezika in možnost zaposlitve v okolju, kjer je manjšinski jezik pogovorni jezik. Ustvarja tudi potrebo po knjigah in učnih gradivih v manjšinskem jeziku (in s tem pogosto ustvarja za manjšino pravo gospodarsko panogo, ki je povezana z založništvom). Poučevanje v manjšinskem jeziku in poučevanje manjšinskega jezika omogočata reprodukcijo jezika in kulture. S tem predstavljata možnost, da se narodna manjšina kot taka fizično reproducira, pridobiva nove govorce manjšinskega jezika in morda sčasoma tudi širi, če zmore v svojo sredo pritegniti tudi pripadnike drugih narodnih in/ali jezikovnih skupnosti (Brezigar 2004, 2009, 2013). Šolstvo je zato drugi dejavnik, ki ga moramo upoštevati pri ocenjevanju trenutnega stanja in razvojnih možnosti narodne manjšine.

Jezik je hkrati sredstvo prenosa kulture v najširšem pomenu besede (vključno s kulturno dediščino, vrednotami, načinom razmišljanja ipd.), vendar sočasno tudi vsebina same kulture (na primer literatura). Poleg jezika je kultura običajno druga najprepoznavnejša značilnost narodnih manjšin – tista, ki narodno manjšino loči od večinskega prebivalstva. Zajema preteklost, vrednote in prepričanja neke skupnosti ter oblike njenega družabnega življenja. Kultura je torej tretji dejavnik, ki ga je treba upoštevati pri ocenjevanju trenutnega stanja in razvojnih možnosti narodne manjšine.

Če pripadniki manjšine ne uporabljajo manjšinskega jezika, potem tudi sam obstoj manjšinskega jezika (in njegova reprodukcija skozi šolski sistem) ne zagotavlja ohranjanja narodne manjšine. Če govorci jezika ne uporabljajo jeziku grozi izumrtje (Crystal 2000; Fishman 1991, 2001; Haugen 1972; Haarmann 2001). V modelu CEM spadajo raziskovanje jezikovnih pravic, njihova implementacija in še posebej raba jezika v javnem življenju (na primer v odnosih z oblastmi) na področje »jezika«. Posebej pa je treba obravnavati prisotnost manjšinskega jezika v medijih ter raziskati pomembnost (manjšinskih) medijev za manjšinski jezik in skupnost kot

celoto. Zaradi neverjetnega razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije v zadnjih desetletjih je namreč vloga medijev v našem življenju vedno pomembnejša. Mediji so torej četrti dejavnik, ki ga moramo upoštevati pri ocenjevanju trenutnega stanja in razvojnih možnosti narodnih manjšin.

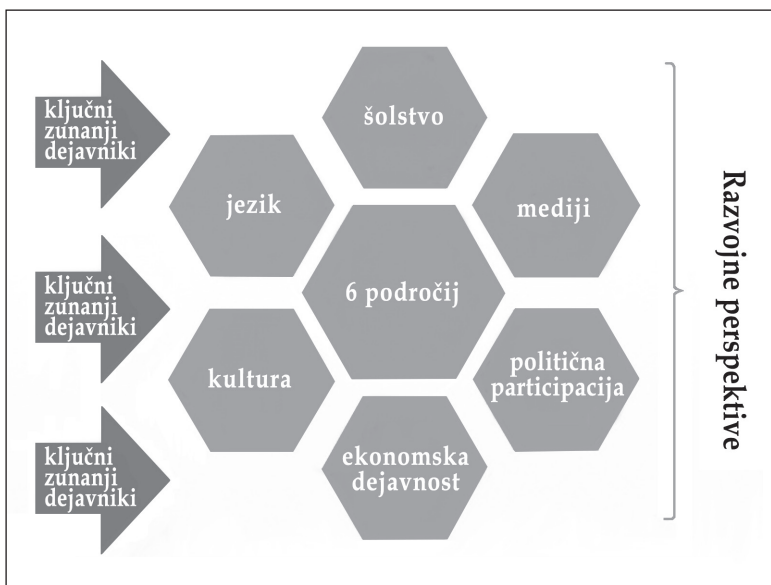
Narodna manjšina živi na določenem ozemlju, s katerim sta običajno povezana tako njen gospodarski položaj kot njen razvojni potencial. Einar Haugen (1972) je pionir posebne zvrsti jezikoslovja, ki uporablja prisposodobno ekosistema, da opiše razmerja med jeziki in skupinami ljudi, ki govorijo te jezike. Jezikovna ekologija proučuje medsebojni vpliv jezikov ter medsebojni vpliv jezikov in prostorov, kjer se jeziki uporabljajo. Zavzema se za ohranitev ogroženih jezikov, podobno, kot se na primer pri drugih vedah zavzemamo za ohranitev ogroženih bioloških vrst (Haugen 1972). Če Haugenov koncept jezikovne ekologije povežemo z gospodarskimi dejavnostmi narodne manjšine, je rezultat lahko bistveno drugačno razumevanje gospodarstva manjšinske skupnosti: jezikovna (in kulturna) raznolikost lahko postane dodana vrednost ozemlja, kjer živi manjšina, kot na primer v turizmu, kjer lahko (finančno) ovrednotimo kulturno dediščino (Crystal 2000). Prav tako lahko postane jezikovna raznolikost marketinško orodje (Baker 1992, 2001, 2001a; Crystal 2000; Brezigar 2004, 2009), s katerim dodamo vrednost svojim izdelkom in storitvam ter se lažje razlikujemo od konkurence. Ekonomska aktivnost (vključno s prostorskimi vprašanji) je torej peti dejavnik, ki ga moramo upoštevati pri ocenjevanju trenutnega stanja in razvojnih perspektiv narodne manjšine.

Če želi narodna manjšina ohraniti svoj jezik in kulturo, če želi biti prisotna v medijih in vplivati na njih ter če želi vplivati na odločitve o ozemlju, ki ga naseljuje (in tako oblikovati razvoj ozemlja v skladu s svojimi potrebami), mora sodelovati v procesih odločanja. Šesti dejavnik, ki ga moramo upoštevati pri ocenjevanju trenutnega stanja in razvojnih možnosti narodne manjšine, je torej politična participacija v najširšem pomenu besede.

Teh šest dejavnikov, ki so tesno prepleteni in se včasih prekrivajo, skupaj celovito zajema vse temeljne vidike obstoja in dejavnosti narodne manjšine.²

Model CEM predpostavlja, da ugotavljamo položaj izbrane narodne manjšine in ocenjujemo njene razvojne možnosti na šestih zgoraj omenjenih področjih. Poleg tega model predpostavlja, da na položaj in razvojne možnosti narodnih manjšin (na šestih področjih) vplivajo ključni kontekstualni dejavniki, med katere spadajo dejavniki družbenega, političnega, ekonomskega, pravnega ali drugega izvora. Ovire pri poslovanju s sosednjo državo (na primer matično državo za manjšino), nov mednarodni sporazum o sodelovanju na področju šolstva s sosednjo državo (matično državo za manjšino), tok priseljencev iz tretjih držav na območje, kjer tradicionalno prebivajo pripadniki manjšine, so le nekateri primeri takšnih dejavnikov. Zato je pri ocenjevanju položaja manjšine pomembno zajeti tako de-

Slika 1: Model za oceno sedanjega stanja in razvojnih perspektiv narodnih manjšin (model CEM)

javnike, ki na položaj manjšine vplivajo od znotraj (in opredeliti, kateri so tisti dejavniki v manjšini, ki ključno vplivajo na njen položaj), kot zunanje dejavnike, ki lahko vplivajo tako na položaj manjšine kot na njene razvojne možnosti.

Takšna analiza predstavlja ustrezno podlago za oblikovanje različnih spektrov razvojnih možnosti za narodne manjšine – torej nek praktični input, ki ga lahko uporabljajo snovalci politik, da lahko ocenijo možnosti, ki so na razpolago, in izzive, s katerimi se je treba soočiti.

V nadaljevanju bomo model CEM uporabili za analizo položaja in razvojnih perspektiv narodne manjšine v Italiji ter orisali ključne ugotovitve te študije primera.

4 Študija primera: Slovenci v Italiji

Slovenska narodna manjšina³ tradicionalno poseljuje ozemlje v severovzhodnem delu Italije, natančneje v Furlaniji Julijski krajini, ki je upravno razdeljena na devetintrideset občin (Bogatec 2004) v Tržaški, Goriški in Videmski (ali Videnski) pokrajini. Slovenska narodna manjšina spada med tako imenovane tradicionalne manjšinske skupnosti, ki so nastale zaradi zgodovinskih sprememb državnih meja v Srednji Evropi in predstavljajo »ostanek« naroda sosednje države (Petrič 1977) v tujerodni državi.

Ni uradnih podatkov o številu pripadnikov slovenske narodne manjšine v Italiji, vendar ocene iz leta 2002 kažejo, da obstaja 95.000 pripadnikov slovenske manjšine (Bogatec 2004), medtem ko starejši, neuradni podatki italijanskih oblasti ocenjujejo, da ima skupnost 80.000 članov (Popolazioni di lingua Slovena 1994, 273).

Zakon št. 38 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini« predstavlja pravni okvir za zaščito slovenske narodne manjšine v Italiji in se neposredno dotika področja jezika, šolstva, kulture in medijev, medtem ko na področja ekonomske aktivnosti in politične participacije vpliva zgolj posredno. Ta zakon predstavlja temeljni formalnopравни okvir, na podlagi katerega smo v obstoječi študiji ocenili položaj slovenske manjšine, poleg njega pa so bili v analizo vključeni še drugi relevantni pravni viri.⁴

Pri aplikaciji modela CEM na slovensko manjšino v Italiji so bili upoštevani naslednji ključni zunanji dejavniki: vstop Slovenije v Evropsko unijo, vstop Slovenije v schengensko območje, uvedba evra kot uradne denarne valute v Sloveniji in povečan tok priseljevanja v deželo Furlanijo Julijsko krajino.⁵

5 Metodologija študije

Študija je temeljila na mešanem modelu raziskovanja. V prvem delu študije smo proučili relevantne osnovne statistične in druge podatke (podatke o vpisu v vrte in šole, o vpisu v tečaje slovenskega jezika, osnovne podatke o gospodarstvu, teritoriju, priseljencih ipd.), da smo pridobili splošno in posodobljeno sliko značilnosti ozemlja, na katerem živi slovenska narodna manjšina. S pomočjo analize pravnih in drugih dokumentov, ki smo jih proučili, ter preteklih raziskav smo ocenili ustreznost prenosa kolektivnih in individualnih pravic v zavezujoče pravne dokumente in akte.⁶

Drugi del študije je bil posvečen evalvaciji dejanskega izvajanja pravnih predpisov in oceni položaja manjšine na šestih navedenih področjih. V ta namen smo s šestimi vprašalniki (s po enim na področju šolstva, jezika, kulture, medijev, ekonomske aktivnosti in politične participacije) izvedli triinšestdeset poglobljenih intervjujev:

- s predstavniki manjšine na šestih področjih (na primer z ekonomisti, šolniki, igralci, politiki, novinarji ipd.);
- z uporabniki storitev na šestih omenjenih področjih (na primer s starši, bralci manjšinskih časopisov, občinstvom gledaliških predstav in drugih kulturnih prireditev ipd.);

- s strokovnjaki na posameznih področjih.

V naslednjem poglavju bomo povzeli nekatere glavne ugotovitve izvedene študije, predvsem njenega drugega, kvalitativnega dela, ki ponuja nekaj zanimivih izhodišč za razmislek o razvojnih perspektivah slovenske narodne manjšine v Italiji.⁷

6 Rezultati študije

6.1 Jezik

Na področju jezika model CEM zajema oceno izvajanja jezikovnih pravic, oceno rabe jezika v zasebnem in javnem življenju, oceno (zaznane) vrednosti jezika ter oceno uspešnosti in ustreznosti jezikovnega načrtovanja (načrtovanja koda jezika). Poleg tega vključuje tudi oceno usvajanja manjšinskega jezika. V naslednjih odstavkih bomo poskušali predstaviti nekaj glavnih ugotovitev študije na področju jezika.

Večina pripadnikov slovenske narodne manjšine v Italiji uporablja knjižno slovenščino, ki je uradni jezik Republike Slovenije, in njena različna lokalna narečja ali različice (Sussi 1998 v Vidau 2013; Janežič 2004 v Vidau 2013). V Videmski pokrajini pa obstajajo pripadniki slovenske manjšine, ki govorijo le lokalno slovensko narečje in ne knjižnega jezika, saj niso imeli možnosti, da bi se knjižnega jezika priučili v institucionalnem kontekstu.

V zadnjem desetletju je večinsko italijansko prebivalstvo pokazalo več zanimanja za slovenski jezik, slovensko manjšino in Slovenijo (Brezigar 2013; Jagodic in Čok 2013; Bogatec 2011). Večina intervjuvancev v tej študiji ta pojav opisuje kot neko večjo odprtost večinskega prebivalstva do slovenskega jezika in kulture, ki je po njihovem mnenju povezana z evropskimi integracijskimi procesi in vstopom Slovenije v Evropsko unijo.

Percepcije intervjuvancev v tej raziskavi o tem novejšem pojavu odprtosti potrjujejo tudi rezultati drugih (kvantitativnih) raziskav. Eden izmed pokazateljev te odprtosti in pozitivnega odnosa do slovenstva je nedvomno zanimanje za učenje slovenščine kot drugega ali tujega jezika, o čemer lahko sklepamo na osnovi naraščanja števila otrok iz italijanskih družin, ki obiskujejo šole s slovenskim učnim jezikom (Bogatec 2011). Drugi pomembni pokazatelj je tudi strmo naraščanje števila tečajev slovenskega jezika za odrasle in s tem seveda tudi tečajnikov (Brezigar 2013; Jagodic in Čok 2013). Domnevamo lahko, da so trije od štirih obravnavanih ključnih zunanjih dejavnikov (vstop Slovenije v Evropsko unijo, prevzem evra in vključitev Slovenije v schengensko območje) imeli pozitiven vpliv na odnose med slovensko in italijansko skupnostjo v Italiji.

Vendar je študija pokazala tudi, da se povečanje zanimanja za manjšinski jezik ne pretvarja avtomatično v povečanje rabe manjšinskega jezika. Dogaja se namreč ravno nasprotno: okolja, ki so bila tradicionalno enojezično slovenska (in so predstavljala priložnost za izključno rabo slovenskega jezika), na primer šole ali kulturna in športna društva, se pospešeno spreminjajo v dvojezična in v nekaterih ekstremnih primerih celo enojezična italijanska okolja. Pojavlja se torej paradoksalna situacija, ko je govorcev slovenskega jezika več, vendar se slovenščina v praksi uporablja manj.

Poleg pomanjkanja ustreznih strategij za vključevanje Neslovencev v tradicionalno slovenske družbene sredine strokovnjaki navajajo še naslednje dejavnike, ki naj bi prispevali k zmanjšanju rabe slovenskega jezika: pomanjkanje znanja o jezikovnih pravicah, težave pri koriščenju jezikovnih pravic (na primer zaradi pomanjkanja strokovnega osebja ali zaradi težav, ki so povezane z jezikovnim načrtovanjem), pomanjkanje systemskega uvažanja sprememb, ki so potrebne za koriščenje jezikovnih pravic pri pristojnih organih (vključno s projektno obliko financiranja, ki vodi do fluktuacije med kadri, ki so zadolženi za naloge, povezane z jezikovnimi pravicami, na primer za stike s strankami ali za prevajanje dokumentov), ter pomanjkanje (ustreznih) jezikovnih politik.

Nazadnje je študija pokazala, da ima jezik osrednje mesto v življenju slovenske manjšine v Italiji, ki po pomembnosti presega vsa preostala področja, ki smo jih obravnavali v svoji raziskavi. Tudi intervjuvanci, ki niso prejeli nobenega vprašanja v zvezi s področjem jezika in je bilo njihovo sodelovanje (v funkciji intervjuvanca) omejeno na eno ali več drugih področij (na primer ekonomska aktivnost ali politična participacija), so v svoje odgovore vključili vprašanje jezika in izpostavili svoje mnenje o njem. Takšen pristop intervjuvancev nakazuje, da ima jezik osrednjo vlogo v življenju slovenske narodne manjšine v Italiji.

6.2 Šolstvo (in izobraževanje)

Temeljna naloga šolskega sistema v manjšinskem jeziku je spodbujati pridobivanje veščin in znanja manjšinskega jezika ter posredovati znanje o kulturi narodne manjšine. Šolski sistem v manjšinskem jeziku tako omogoča reprodukcijo vrednot in kulture narodne skupnosti (Južnič 1983) ter tudi reprodukcijo narodne manjšine kot take, saj vzgaja in oblikuje mlade pripadnike narodne manjšine.

Na področju vzgoje in izobraževanja model CEM vključuje celovito oceno šolskega sistema narodne manjšine (vključno z njegovo učinkovitostjo pri tem, kako dobro podpira reprodukcijo narodne manjšine), primerjavo med (zaznanim) statusom quo (prednosti, slabosti) izobraževalnega siste-

ma v manjšinskem jeziku in izobraževalnim sistemom v večinskem jeziku ter ne nazadnje tudi oceno, kakšne možnosti ima večinsko prebivalstvo, da se nauči manjšinskega jezika v okviru šolskega sistema.

Sledi nekaj glavnih ugotovitev te študije na področju vzgoje in izobraževanja.

Po drugi svetovni vojni so na Goriškem in Tržaškem v okviru italijanskega šolskega sistema (ponovno) ustanovili vrtnice, osnovne in srednje šole (1. in 2. stopnje) s slovenskim učnim jezikom. Zasebna dvojezična šola v Videmski pokrajini je bila ustanovljena leta 1970, da bi se lahko pripadniki slovenske manjšine (na)učili poleg lokalnega narečja in lokalne jezikovne različice tudi slovenskega knjižnega jezika. Dvojezična šola v Špetru je bila nato vključena v italijanski javni šolski sistem.⁸

Ugotovitve te študije nakazujejo, da šola s slovenskim učnim jezikom in dvojezična šola ne zagotavljata zadovoljive (jezikovne) reprodukcije slovenske manjšine v Italiji. Večina intervjuvancev je izrazila zelo kritična mnenja o vzgojno-izobraževalnih ustanovah s slovenskim učnim jezikom v Tržaški in Goriški pokrajini.⁹ Pri tem poudarjajo, da se manjšinsko šolstvo ni uspešno soočilo s prehodom od poučevanja v slovenskem jeziku, ki je primerno za poučevanje otrok, ki slovenski jezik že (dovolj dobro) poznajo, do poučevanja slovenskega jezika, ki je nujno potrebno, ko veliko število otrok bodisi ne pozna slovenščine bodisi je ne pozna v zadostni meri, da bi lahko sledili pouku.

Strokovnjaki, ki so v raziskavi sodelovali kot intervjuvanci, navajajo naslednje dejavnike, ki prispevajo k takšnemu stanju: pomanjkanje ustreznih spretnosti in znanj na področju poučevanja (in pomanjkanje institucionalne podpore, kjer bi vzgojitelji, učitelji in profesorji lahko pridobili te spretnosti in znanja), pomanjkanje jezikovnih standardov, ki bi jih morali otroci doseči na različnih stopnjah izobraževanja, in pomanjkanje učnih pripomočkov in gradiv za poučevanje slovenščine za učence, ki slovenskega jezika ne poznajo.

Po drugi strani pa so vzgojitelji in učitelji poudarili, da manjšina nima nekega strateškega pristopa do vprašanja šolstva in nekih smernic za ustrezno vključevanje neslovenskih otrok v šole s slovenskim učnim jezikom.

6.3 Kultura

Na področju kulture model CEM zajema: celovito analizo organizacije manjšinske skupnosti na področju kulture, njenega financiranja in izvajanja v praksi, njene infrastrukture in njenih glavnih dejavnosti; ugotavljanje, kateri jezik se kot sredstvo sporazumevanja uporablja v teh dejavnostih; oceno o tem, kakšna je stopnja udeležbe pripadnikov večinskega prebivalstva

bodisi kot soustvarjalcev bodisi gledalcev/poslušalcev/gostov/strank manjšinskih kulturnih dogodkov in dejavnosti.

Sledi še kratka predstavitev nekaterih najzanimivejših ugotovitev te študije na področju kulture.

Slovinci v Italiji so vzpostavili veliko in obsežno mrežo ustanov, društev in združenj, ki podpirajo predvsem kulturne in športne dejavnosti. Nekatere izmed njih se izvajajo v okviru strokovnih (profesionalnih) institucij ali organizacij, medtem ko druge potekajo v (amaterskih) društvih in župnijah.

Kulturne dejavnosti (v najširšem pomenu besede, ki zajema tudi športne aktivnosti) se pri slovenski manjšini v Italiji odvijajo po dvotirnem sistemu *sui generis*: nekatera področja kulturnih dejavnosti so skupna celotni manjšini (na primer športne dejavnosti), medtem ko so druga ideološko ločena in se podvajajo – sem na primer spadajo »levičarska« in »katoliška« glasbena šola, pevski zbori, založbe, skavti in taborniki itd.

Intervjuvanci soglasno poudarjajo, da je takšno podvajanje dejavnosti zastarelo, še posebej ob upoštevanju naslednjih dejavnikov: upadanja števila pripadnikov slovenske manjšine in zato »pomankanja slovensko govorečih ljudi, ki lahko sodelujejo v kulturnih dejavnostih in jih vodijo«, kot to pojasnjuje eden izmed intervjuvancev; dejstva, da se takšno podvajanje ohranja tudi na področjih, kjer je (ali bi morala biti) ideologija nepomembna (na primer glasbena šola, založništvo); dejstva, da je huda gospodarska kriza v preteklih letih pozivala k boljši razporeditvi omejenih finančnih sredstev.

Intervjuvanci dojemajo *modus operandi* narodne manjšine na področju kulture kot škodljivo konservativen. Manjšina se po njihovem mnenju nagiba k podpiranju obstoječih dejavnosti, zlasti tistih z dolgoletno tradicijo, in usmerja zelo malo sredstev v nove pobude. Končni rezultat takšnega pristopa je zastarel repertoar kulturnih dejavnosti, ki ga intervjuvanci večkrat opisujejo kot nepriljubljene za mlade člane skupnosti.

Na podoben način se manjšina ne sooča s prodiranjem italijansko govorečih posameznikov v združenja, društva in dejavnosti (ter tudi šole), ki so bili tradicionalno enojezično slovenski. Slovenska manjšina se tako ne ukvarja z integracijo italijansko govorečih posameznikov in upravljanjem tega procesa, temveč ubira nek preprost *laissez faire* pristop. Rezultati tega pristopa pa vodijo v »izgubo« pripadnikov manjšine, ki se želijo pri dejavnostih družiti s svojimi italijanskimi vrstniki (ter se zato pridružujejo italijanskim športnim in kulturnim klubom in dejavnostim), in v sistematično preoblikovanje okolij, kjer je bila slovenščina tradicionalno jezik sporazumevanja, v dvojezična in vedno pogosteje tudi okolja, kjer se uporablja zgolj italijanščina. S tem se nedvomno izjemno krčijo možnosti za rabo slovenskega jezika tako v okviru šolskega sistema kot pri drugih dejavnostih v prostem času.

Čeprav so si intervjuvanci skoraj soglasno enotni v tem, kateri izzivi in težave se pojavljajo na področju kulture, med njimi ni mogoče zaznati nekega prevladujočega mnenja o tem, kaj bi lahko bila rešitev in katero pot bi bilo treba ubrati. Nekateri intervjuvanci se zavzemajo za »manjšo, a bolj slovensko« mrežo združenj in dejavnosti, drugi poudarjajo, da je ključ do rešitve v uspešnejšem vključevanju neslovenskih govorcev v slovenska društva in dejavnosti skozi nek voden proces. Tretji pa opozarjajo na subtilnejša vprašanja, ki botrujejo težavam na področju kulture, kot so pomanjkanje jezikovne politike, pomanjkanje politike upravljanja človeških virov v manjšinskih ustanovah in pomanjkanje celovite manjšinske strategije za prihodnost.

6.4 Mediji

Manjšinski mediji so običajno namenjeni narodni manjšini,¹⁰ torej informiranju narodne manjšine o tematikah, ki so za manjšino in njene člane pomembne in zanimive. Manjšinski mediji so tudi vpeti v ohranjanje narodne manjšine in pri tem igrajo pomembno vlogo. Manjšinski mediji namreč ohranjajo vrednote in kulturo narodne manjšine, izobražujejo bralce/gledalce/poslušalce o temah, ki so posebnega pomena za narodne manjšine, in promovirajo njihove dejavnosti. Poleg tega lahko tako manjšinski kot večinski mediji spodbujajo dobre odnose med narodnima skupnostima in spodbujajo integracijo narodnih manjšin.

Na področju medijev model CEM zajema analizo o tem, kateri mediji obstajajo v manjšinskem jeziku, podatke o njihovem lastništvu, finančni (ne)odvisnosti od vodstva manjšine, lokalne in državne politike; kdaj (in zakaj) se pripadniki manjšine poslužujejo medijev v manjšinskem jeziku in kdaj (in zakaj) v večinskem; v kolikšni meri in na kakšen način je narodna manjšina prisotna v večinskih medijih; v kolikšni meri narodna manjšina uporablja nove elektronske medije za posredovanje novic in prenos jezikovnih znanj na mlajše generacije.

Model CEM se torej loteva področja medijev zelo obširno in zajema številne vidike delovanja medijev v družbi. Zaradi prostorske omejenosti bomo v naslednjih nekaj odstavkih zajeli zgolj nekaj najzanimivejših ugotovitev te študije na področju medijev.

Pripadniki slovenske narodne manjšine v Italiji lahko spremljajo radijske in televizijske oddaje v slovenščini. Javna radijska in televizijska postaja je bila ustanovljena v okviru deželnega sedeža italijanske nacionalne javne radiotelevizije – družbe RAI. Poleg tega ima slovenska manjšina dnevnik (Primorski dnevnik) ter druge tiskane in spletne medije (Vidau 2013; Medvešek 2009). Čeprav je večina intervjuvancev predlagala neko racionalizacijo na področju kulture, je posebej zanimivo, da takšnih predlogov na

področju medijev ni bilo. Ravno nasprotno: intervjuvanci so poudarjali, da je zelo pomembno, da manjšina ponuja dovolj širok nabor (ideološko raznolikih) medijev, da je lahko čim bolj (ideološko) inkluzivna. Čeprav več intervjuvancev poudarja potrebo po zmanjševanju fiksnih stroškov z združevanjem založb, strokovnjaki in medijski ustvarjalci posebej opozarjajo, da imajo različni mediji različne ciljne skupine, ki jih drugi manjšinski mediji ne dosežejo. To stališče je delila velika večina intervjuvancev in nekateri so celo izrazili potrebo po tem, da bi bilo treba slovenski medijski prostor razširiti.

Nedavna študija o podobah slovenskih manjšin v osrednjem medijskem prostoru v Sloveniji (Grafenauer in Munda Hirnök 2013) je pokazala, da so v tiskanih medijih manjšine običajno povezane s problemi, napetostmi in konflikti, medtem ko so dogodki v zvezi z manjšinsko kulturo, športom ali gospodarstvom pogosto prezrti (Grafenauer in Munda Hirnök 2013; Bošnjak 2005), kar so ugotovile tudi pretekle raziskave, izvedene na to temo (Beltram 1986; Beltram et al. 1988; Sušič 1986; Makarovič in Rončević 2006; Sekloča 2008, 2009). Intervjuvanci v tej študiji zaznavajo, da medijev (ter politikov in državnikov) v Sloveniji slovenska narodna manjšina v Italiji ne zanima. Nekateri opozarjajo, da mediji v Sloveniji dojemajo in/ali prikazujejo manjšino v glavnem kot vir težav in napetosti (za slovensko državo), namesto da bi bila predstavljena kot neka dodana vrednost – manjšina je zanje »kot nekdo, ki mu je treba pomagati in ga podpirati, ne pa nekdo, ki lahko prispeva in bogati«, pojasnjuje eden izmed sogovornikov. Kot je povedal še en intervjuvanec, pripadnikom manjšine ni najbolj prijetno, »da se vedno počutimo kot breme«.

Glede vprašanj o prisotnosti slovenske manjšine v glavnih italijanskih medijih so mnenja strokovnjakov manj kritična – včasih celo s kančkom samokritičnosti. To je precej presenetljivo, saj se narodne manjšine običajno ne pojavljajo v večinskih medijih, ko se pojavijo, pa so pogosto predstavljene s stereotipnimi in odtujujočimi podobami (Silverstone in Georgiou 2005). Eden izmed strokovnjakov je v intervjuju poudaril, da so lokalni italijanski mediji sprejeli slovensko manjšino kot običajen del življenja na tem območju. Drugi je pojasnil, da sta glavni oviri za vidnejšo vlogo slovenske narodne manjšine v italijanskih medijih pomanjkljivo znanje slovenskega jezika med italijanskimi novinarji in (sic!) manjšina sama, ki ima »dolgoletno zgodovino precej zaprte skupnosti in ne želi biti vključena«. Čeprav so ta mnenja strokovnjakov izjemno zanimiva, bi bilo treba natančneje raziskati ta precej presenetljiv pogled na vključitev slovenske manjšine v osrednje italijanske medije in proučiti podobe slovenske manjšine v teh medijih.

6.5 Politična participacija

Na področju politične participacije model CEM vključuje: oceno participacije narodnih manjšin v procesih odločanja na lokalni, regionalni in nacionalni ravni; oceno mehanizmov, katerih cilj je zagotoviti politično participacijo narodne manjšine; oceno, kako je (politično) organizirana manjšina, in njeno sposobnost, da deluje enotno v odnosu do (državnih) političnih oblasti. V naslednjih nekaj odstavkih se bomo osredotočili na nekaj najpomembnejših ugotovitev študije na področju politične participacije.

Slovenska manjšina ima politične predstavnike, izvoljene v različnih upravnih in političnih organih, vključno z italijanskim senatom, deželnim svetom Furlanije Julijske krajine ter drugimi pokrajinskimi in občinskimi organi (Vidau 2013). Ti predstavniki so politično aktivni v italijanskih večinskih strankah (zlasti v levosredinskih, v manjši meri pa v desnosredinskih) ali v slovenski etnični stranki – Slovenski skupnosti (Vidau 2013). Izzivi, s katerimi se na področju politične participacije sooča slovenska narodna manjšina, so precej podobni tistim, ki so jih intervjuvanci zaznali na področju kulture, saj je na obeh področjih očitna konservativna naravnost manjšine. Intervjuvanci izražajo nezadovoljstvo z vodenjem (in vodstvom) slovenske manjšine, med njimi je razširjen občutek brezupa, že vraščen pa je tudi občutek, da se nič (več) ne da narediti. Po drugi strani politiki in predstavniki manjšine poudarjajo, da manjšina (kot skupnost) nima nekega sistema odločanja ter da se lahko odločitve sprejemajo in izvajajo le s soglasjem vseh vpletenih strani. Študija je pokazala jasno potrebo po vzpostavitvi novega sistema odločanja, ki bi omogočil hitrejšo spremembo, ki bi bil nevtralnejši do posameznikovih osebnih interesov in ki bi zagotovil spoštovanje (in vključenost) različnih pogledov in stališč znotraj skupnosti.

Zanimiva ugotovitev na področju politične participacije odraža opažanja o zaprti narodni skupnosti na področju medijev. Vezi med slovensko manjšino in centri moči na nacionalni ravni v Italiji je precej šibka, saj takšne vezi večinoma negujejo izvoljeni politiki, ki ne predstavljajo manjšine (in njenih interesov) kot celote. Njihova lojalnost je razdeljena med narodno manjšino in politično stranko, ki jo zastopajo. Eden izmed sogovornikov je tako poudaril, da »v Rimu nihče ne pozna naše skupnosti in njenih voditeljev«, in pojasnil, da slovenska manjšina kot skupnost ne gradi vezi s centri moči v Italiji ter vsakič znova prepušča to nalogo trenutno izvoljenemu politiku in njegovi politični agendi.

Vezi med manjšino in centri moči v Sloveniji so veliko močnejše, saj se slovenska manjšina v Italiji še vedno identificira kot del slovenskega naroda, ki je ostal zunaj meja slovenske države, ne pa kot pomemben in aktiven del italijanske države.

6.6 Ekonomska aktivnost

Trdni gospodarski temelji imajo pomemben vpliv na življenje pripadnikov narodne manjšine, na njene dejavnosti in na to, kako jo okolje dojema. Prestiž jezika v okolju je na primer tesno povezan z ekonomskim statusom njegovih govorcev ali z ekonomskim statusom vidnih predstavnikov manjšin (Giles et al. 1977; Baker in Prys Jones 1998). S trdnimi gospodarskimi temelji lahko skupnost (in njeni člani) skozi zapletene mehanizme davčnih spodbud, subvencij in štipendij podpre kulturne organizacije, vrhunske športnike, zborre, medijske projekte, izvrstne akademike in druge za skupnost pomembne aktivnosti. Z zdravimi gospodarskimi temelji lahko manjšina sponzorira odmevne kulturne dogodke, večje športne dogodke ali nadarjene študente (ter posredno razvija in usposablja človeške vire, ki bi lahko v prihodnosti vodili izobraževalne, kulturne, športne in druge aktivnosti v manjšini).

Na področju ekonomske aktivnosti model CEM vključuje: oceno gospodarskega položaja narodne manjšine in njenih dejavnosti tako v odnosu do večinskega prebivalstva kot glede na potrebe manjšine; oceno o tem, v kolikšni meri narodna manjšina izkorišča svoje narodno poreklo, jezik, kulturo ali ozemlje (Bufon 2004, 2008) kot svojo edinstveno prodajno prednost (EPP); oceno ekonomske integracije narodne manjšine v državi, kjer prebiva, in tudi moč njenih gospodarskih vezi z matično državo; oceno o tem, v kolikšni meri se manjšinski jezik uporablja na delovnih mestih. V naslednjih odstavkih bomo na kratko predstavili zgolj nekaj najpomembnejših ugotovitev študije na področju ekonomske aktivnosti.

Z ekonomskega vidika je slovenska narodna manjšina v Italiji v okolje popolnoma integrirana skupnost.¹¹ Njene gospodarske dejavnosti ter tudi ekonomski in socialni položaj njenih članov so primerljivi z dejavnostmi in položajem večinskega prebivalstva. Izjema so kmetijstvo in s kmetijstvom povezane dejavnosti (na primer kmečki turizem), saj so bili Slovenci tradicionalno lastniki velikega dela ozemlja, kjer živi manjšina.

Intervjuvanci menijo, da v večini primerov slovenska manjšina in (njeni) gospodarski subjekti niso izkoristili svojega jezika ali kulture na način, da bi predstavljali neko dodano vrednost izdelkom in storitvam, ali za razlikovanje na trgu, kot so to uspešno naredile nekatere druge manjšine (Brezigar 2004, 2007, 2009; Baker 2001a). Tako na primer na področju kmetijstva slovenski kmetje iščejo svojo nišo s kakovostjo izdelkov ali njihovim »bio/eko« izvorum, vendar ne uporabljajo marketinških pristopov, ki bi izdelke in storitve povezovali z manjšino, njeno kulturo, jezikom in teritorijem, da bi povišali njihovo zaznano vrednost.

7 Sklepi

Model CEM se je v tej študiji izkazal za zanesljivo in primerno orodje za analizo položaja slovenske manjšine v Italiji, ki nam omogoča, da identificiramo ovire, s katerimi se sooča skupnost, in predlagamo določene spremembe. Uporaba modela na primeru drugih manjšin in tudi njegova uporaba v primerjalni analizi med več manjšinami bi lahko ponudili dodaten vpogled v njegovo uporabnost in smiselnost.

Aplikacija modela na primer slovenske manjšine v Italiji je na vseh šestih področjih raziskovanja razkrila nekatere izzive, ponudila nekaj izhodišč za razmislek o prihodnosti slovenske manjšine v Italiji in pokazala nekaj poti, s katerimi bi lahko preprečili postopno izginjanje in ne nazadnje tudi izumrtje narodne manjšine.

Rezultate študije primera lahko smiselno strnemo v naslednje štiri sklope razvojnih perspektiv:

- a.) **Ustvarjanje manjšini prijaznega okolja.** Ta sklop vključuje strategije in ukrepe, ki so namenjeni ustvarjanju okolja, ki bi bilo do manjšine prijaznejše, da bi se manjšina lahko v njem lažje razvijala. Ta sklop lahko (in v primeru Slovencev v Italiji tudi dejansko) vključuje ukrepe za vzpostavljanje vidne dvojezičnosti, strateški pristop k povečevanju prisotnosti slovenske manjšine v italijanskih medijih ter grajenje vezi s centri moči na lokalni in državni ravni.
- b.) **Krepitev jedra skupnosti.** Ta sklop se ukvarja s spremembami, ki jih mora manjšina sprejeti, da se lahko prilagaja novim okoliščinam in tako tudi uspešno razvija. Ta sklop temelji na predpostavki, da bo samo skupnost, ki se je sposobna prilagajati in spreminjati, lahko preživela. V primeru Slovencev v Italiji ta sklop zajema delujoč sistem (političnega) odločanja v skupnosti, korenito prestrukturiranje področja kulture, vzpostavitev jezikovnih standardov na področju slovenskega jezika bodisi za otroke v šolskem sistemu bodisi za odrasle, ki obiskujejo jezikovne tečaje. Ne nazadnje pa ta sklop zajema tudi vzpostavitev ustrezne institucionalne in strokovne podpore za učitelje, vzgojitelje in profesorje, ki poučujejo manjšinski jezik.
- c.) **Širitev jezikovne skupnosti (ali povečanje števila govorcev manjšinskega jezika).** Povečanje števila govorcev manjšinskega jezika je nujen (vendar ne zadosten) pogoj za ublažitev procesa asimilacije katerekoli manjšine, tudi slovenske manjšine v Italiji. Z nadomeščanjem »izgubljenih« govorcev manjšinskega jezika z »novimi« (Brezigar 2004, 2007, 2009, 2013) lahko ustvarimo predpogoje za dolgoročno ohranjanje jezikovne skupnosti. Vse dejavnosti, ki so

povezane s to nalogo, se uvrščajo v ta sklop, vključno z ukrepi, katerih cilja sta spodbujanje učenja manjšinskega jezika in krepitev jezikovnih veščin med večinskim prebivalstvom – tako med otroci kot med odraslimi.

- d.) Samopromocija skupnosti v širšem okolju.** Ta sklop vključuje strategije, aktivnosti in ukrepe, katerih namena sta vzpostavitev vezi s centri moči in spodbujanje manjšine (in njenih članov), da promovira svojo edinstveno kulturno in jezikovno dediščino v okolju, v katerem živi, in tudi širše. Tudi večina ukrepov in strategij na področju ekonomske aktivnosti manjšine spada v ta sklop. Vse to velja tudi za Slovence v Italiji.

Opombe

- 1 V besedilu sta pojma narodna skupnost in narodna manjšina uporabljena kot sinonima. Predmet razprave v tem prispevku je narodna manjšina. Za celovito terminološko razlago o pojmih narodna in etnična manjšina glej Žagar 1993, za razlago odnosa med jezikovno in narodno manjšino glej Brezigar 2004. Predmet obravnave tega prispevka je slovenska manjšina v Italiji. Ta manjšina je tipičen primer narodne manjšine, ki jo lahko definiramo kot del naroda, ki je ostal izven meja matične države. Italijanski pravni sistem je tradicionalno označeval slovensko manjšino kot jezikovno skupnost, vendar se je tak omejen pogled na narodne manjšine v Italiji v zadnjih desetletjih razrahljal. Tako je bila slovenska narodna manjšina v Italiji vključena med tako imenovane zgodovinske jezikovne manjšine in s tem je bilo priznано, da te skupnosti ni mogoče omejiti zgolj na jezikovno skupnost (Vidau 2013, Vidali 2011).
- 2 Teh šest področij smo prvič uporabili kot raziskovalni okvir primerjave pri raziskovalnem projektu Practice of Minority Protection in Central Europe (MIMI), čeprav so bila takrat področja koncipirana drugače. Za več podrobnosti o projektu glej Lantschner idr. 2012 in <http://www.eurac.edu/en/research/institutes/imr/Projects/ProjectDetails.aspx?pid=4688>.
- 3 Glej op. 1 za razlago o tem, zakaj se prispevek osredotoča na slovensko narodno manjšino v Italiji.
- 4 Ta študija uporablja predhodne analize pravnega okvira in njegove implementacije v primeru Slovencev v Italiji (Brezigar 2011; Vidau 2013; Vidali 2011). Analize primarnih podatkov, analize pravnih dokumentov in analize udejanjanja pravnega okvira so bile v tej študiji opravljene zgolj kot nadgranja in dopolnitev predhodnih študij.
- 5 Omejitve s prostorom onemogočajo celovit opis rezultatov študije na področju vpliva ključnih zunanjih dejavnikov. V prispevku so zgolj po potrebi omenjeni pri predstavitvi nekaterih ključnih rezultatov analize šestih področij raziskovanja.

- 6 Glej opombo 4.
- 7 Celovit pregled rezultatov študije bi bil predolg za ta prispevek. Za dodatne informacije o rezultatih projekta glej tudi Brezigar 2013, 2014, 2016, 2016a.
- 8 Za celovito longitudinalno kvantitativno analizo podatkov o dvojezičnem šolstvu in šolstvu s slovenščino kot učnim jezikom v Italiji glej Bogatec 2011.
- 9 Dvojezični šolski center v Videmski pokrajini so intervjuvanci ocenili bolje, in sicer kot uspešnejši mehanizem oživljanja slovenske manjšine.
- 10 Za osnovni pregled funkcije manjšinskih medijev v primeru slovenskih manjšin glej Grafenauer in Munda Hirnök 2013.
- 11 Za več podatkov o ekonomski aktivnosti slovenske manjšine v Italiji glej Brezigar 2016.

Literatura in viri

- Anderson, B., 1990. *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb.
- Baker, C., 1992. *Attitudes and Language*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Baker, C., 2001. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.
- Baker, C., 2001a. *Language Marketing*. Paper presented at the International Conference on Marketing Minority Language in Portmeiron, 25. 6. 2001.
- Baker, C., Prys Jones, S., 1998. *Encyclopedia of Biligualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon.
- Barth, F., 1970. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Universiters forlaget, Bergen, Oslo; George Allen & Unwin, London.
- Beltram, P., 1986. Množični mediji in narodne manjšine. *Razprave in gradivo* 19, 229–240.
- Beltram, P., Ruttar, R., Susič, E., 1988. *Množični mediji in narodnostne manjšine. Empirična raziskava v Nadiških dolinah in Furlanski nižini*. SLORI, Trst; INV Ljubljana.
- Bogatec, N. (ur.), 2004. *Slovene. The Slovene Language in Education in Italy*. Mercator Education, Ljouwert, Leeuwarden.
- Bogatec, N., 2011. *Projekt šola 2010*, <http://www.slori.org/pdf/predstavitevSO-LA2010.pdf>. (15. 5. 2013).
- Bošnjak, D., 2005. Prezrte želje. Mediji o Slovencih v zamejstvu in po svetu. *Delo*, 25. maj 2005, 2.
- Bourhis, R. Y., 1979. Language in Ethnic Interaction: A social psychological approach. V: H. Giles, B. Saint-Jacques (ur.) *Language in Ethnic Interactions*. Pergamon Press, Oxford, 117–141.

- Brezigar, B., 2011. *Pravno stanje zaščite slovenske manjšine v Italiji*. <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=782&idmenu1=108&lang=slo>. (10. 12. 2014).
- Brezigar, S., 2004. *Politike promocije manjšinskih jezikov: primer slovenske jezikovne manjšine v Italiji*. Magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Brezigar, S., 2007. Marketing minority language as a valid tool in the fight for survival of minority languages: the case of the Slovenes in Italy. V: S. Brezigar, P. Lavskis, K. E. Solem, M. Žagar (ur.) *International, constitutional, legal and political regulation and management of ethnic pluralism and relations, including prevention, management and/or resolution of crises and conflicts as components of diversity management: thematic issue*. *Razprave in gradivo* 52, 198–215.
- Brezigar, S., 2009. The Slovene language in Italy: paths to a value-added position. V: S. Pertot, T. Priestly, C. H. Williams (ur.) *Rights, promotion and integration issues for minority languages in Europe*. (Palgrave studies in minority languages and communities). Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York, 207–215.
- Brezigar, S., 2013. Ali se jezikovna skupnost v Furlaniji Juljski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika: zaključki – La comunità linguistica slovena nel Friuli Venezia Giulia si può ampliare? L'insegnamento e l'apprendimento dello sloveno tra popolazione di maggioranza come prospettiva per la conservazione a lungo termine della lingua di minoranza: conclusioni. V: D. Jagodic, Š. Čok (ur.) *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Juljske krajine*. Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, Trst, 97–119.
- Brezigar, S., 2014. L'eterogeneità della community slovena in Italia. V: V. Porcellana, F. Diemoz (ur.) *Minoranze in mutamento. Etnicità, lingue, e processi demografici nelle valli alpine italiane*. *Mondi locali, villaggi globali*. Collana di antropologia culturale diretta da Laura Bonato, Francesco Remotti, Pier Paolo Viazzo, 4. Edizioni dell'Orso, Alessandria, 229–249.
- Brezigar, S., 2016. Gospodarstvo in financiranje. V: N. Bogatec, Z. Vidau (ur.) *Slovinci v FJK*. SLORI, ZTT, Trst – v tisku.
- Brezigar, S., 2016a. Uvod. V: N. Bogatec, Z. Vidau (ur.) *Slovinci v FJK*. SLORI, ZTT, Trst – v tisku.
- Bufon, M., 2004. Sloveniji še ni jasno, kaj bi počela s svojim obrobjem. Intervju je opravljala Robert Škerlj. *Sobota* 8, 37 (25. sep. 2004), 15.
- Bufon, M., 2008. Uvod – Razvojne dileme slovensko-italijanskega območja stika ter Slovencev v Italiji po vstopu Slovenije v Schengenski prostor. V: G. Bajc, D. Jagodic, B. Klabjan, M. Mezgec, Z. Vidali (ur.) *Pre-misliti manjšino. Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politično okvir*. *Univerza na Primorskem*. Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Založba Annales, Slovenski raziskovalni inštitut, Koper, Trst, 9–20.
- Cobarrubias, J., Fishman, J. A. (ur.), 1983. *Progress in Language Planning*. Mouton, Berlin.
- Cooper, R. L., 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Crystal, D., 2000. *Language Death*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Cummins, J., 1979. Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research* 49, 2, 222–251.
- Ferguson, C. A., 1991. Epilogue: diglossia revisited. *Southwest Journal of Linguistics* 10, 1, 214–34.
- Ferguson, C. A., 1996. *Sociolinguistic perspectives: Papers on language in society, 1959–1994*, ur. T. Huebner. Oxford University Press, New York.
- Fishman, J. A., 1991. *Reversing Language Shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon, Philadelphia, Adelaide.
- Fishman, J. A. (ur.), 2001. *Can Threatened Languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon, Buffalo.
- Fishman, J. A., Ferguson, C. A., Dasgupta, J. (ur.), 1968. *Language problems of developing nations*. John Wiley and Sons, New York.
- Gardner, R. C., Lambert, W. E., 1972. *Attitudes and Motivation in Second Language*. Newbury House, Rowley.
- Genesee, F., Bourhis, R. Y., 1982. The social psychological difference of code switching in cross-cultural communication. *Journal of Language and Social Psychology* 1, 1–27.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., Taylor, D. M., 1977. Towards a Theory of Language and Ethnic Group Relations. V: H. Giles (ur.) *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. Academic Press, London, New York, San Francisco, 307–348.
- Giles, H., Byrne, J. L., 1982. An Intergroup Approach to Second Language Acquisition. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 3, 3, 17–40.
- Giles, H., Johnson, P., 1981. The Role of Language in Intergroups Relations. V: J. C. Turner, H. Giles (ur.) *Intergroup Behaviour*. Blackwell, Oxford, 199–243.
- Giles, H., Smith, P. M., 1979. Accommodation Theory: Optimal Level of Convergence. V: H. Giles, R. N. St. Clair (ur.) *Language: Social Psychological Perspectives*. Blackwell, Oxford, 45–65.
- Grafenauer, D., Munda Hirnök, K., 2013. Vloga tiskanih medijev pri prikazovanju slovenskih narodnih manjšin. *Razprave in gradivo* 70, 5–28.
- Grilli di Cortona, P., 2003. *Stati, nazioni e nazionalismi in Europa*. SocietàEditrice il Mulino, Bologna.
- Haarmann, H., 2001. *The small languages of the world: Existential threats and chances of survival. A comprehensive documentation*. Peter Lang, Frankfurt, Berlin, New York.
- Haarmann, H., 2011. *Europe's Mosaic of Languages*. http://ieg-ego.eu/en/threads/crossroads/mosaic-of-languages/harald-haarmann-europes-mosaic-of-languages/?searchterm=Haarmann&set_language=en&set_language=en#NativeLanguagesandImmigrantLanguages. (12. 12. 2015).
- Haugen, E., 1953. *The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA.
- Haugen, E., 1966. *Language conflict and language planning: the case of Modern Norwegian*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

- Haugen, E., 1972. *The ecology of language: essays by Einar Haugen edited by Anwar S. Dil*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Jagodic, D., Čok, Š. (ur.), 2013. *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*. Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«, Trst.
- Južnič, S., 1983. *Lingvistična antropologija*. Univerzum, Ljubljana.
- Komac, M., 1987. *Slovenska narodnostna manjšina v Italiji (o multidisciplinarnem proučevanju narodnostnih manjšin)*. Magistrska naloga. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Lantschner, E., Constantin, S., Joseph, M. (ur.), 2012. *Practice of Minority Protection in Central Europe*. Minderheiten und Autonomies Vol. 19. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- Makarovič, M., Rončević, B., 2006. Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih. *Družboslovne razprave* 52, 45–65.
- Medvešek, M., 2009. Ugotavljanje podobe slovenske skupnosti, ki živi na območju Furlanije Julijske krajine, na svetovnem spletu. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 60, 6–38.
- Milroy, L., 1980. *Language and Social Networks*. Blackwell, Oxford.
- Novak-Lukanović, S., Limon, D., 2014. Attitudes to bilingual education in Slovenia. *Current Issues in Language Planning IS* 4, 426–442.
- Petrič, E., 1977. *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Obzorja, Maribor.
- Popolazioni di lingua slovena, 1994. V: *Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia*. Ministero dell'interno, Ufficio centrale per i problemi delle zone di confine e delle minoranze etniche, Roma.
- Sekloča, P., 2008. Neuravnotežena čezmejna javna sfera: Nesorazmerna prisotnost Slovenije in slovenske manjšine v Italiji v javnomnenjskih procesih. *Razprave in gradivo* 55, 78–97.
- Sekloča, P., 2009. Čezmejno javno komuniciranje. V: M. Sedmak (ur.) *Podobe obmejnosti*. Annales, Koper, 125–147.
- Silverstone, R., Georgiou, M., 2005. Editorial Introduction: Media and Minorities in Multicultural Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31, 3, 433–441.
- Skutnabb-Kangas, T., 1981. *Bilingualism or not: the Education of Minorities*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.
- Skutnabb-Kangas, T., 2000. *Linguistic Genocide in Education – Or Worldwide Diversity and Human Rights?* Erlbaum, Mahwah, NJ.
- Skutnabb-Kangas, T., Cummins, J., 1988. *Multilingual education*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.
- Spolsky, B., 1990. *Conditions for Second Language Learning*. Oxford University Press, Oxford.
- Spolsky, B., 2010. Ferguson and Fishman: Sociolinguistics and the Sociology of Language. V: R. Wodak, B. Johnstone, P. E. Kerswill (ur.) *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Sage Publications Ltd., London, 3–15.

- Stewart, W., 1968. A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. V: J. A. Fishman (ur.) *Readings in the sociology of language*. Mouton, The Hague, 531–545.
- Susič, E., 1986. Komunikacijski tokovi med matico in manjšino. *Teorija in praksa* 23, 12, 1524–1535.
- Tajfel, H., 1978. Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. V: H. Tajfel (ur.) *Differentiation between Social Groups*. Academic Press, London, 61–76.
- Thomas, W. P., Collier, V. P., 1997. Two languages are better than one. *Educational Leadership* 55, 4, 23–26.
- Turner, J. C., Brown, R. J., 1978. Social status, cognitive differences and intergroup relations. V: H. Tajfel (ur.) *Differentiation between social groups*. Academic Press, London, 201–234.
- Venables, E., Eisenchlasa, S. A., Schalley, A. C., 2014. One-parent-one-language (OPOL) families: is the majority language-speaking parent instrumental in the minority language development? *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 17, 4, 429–448.
- Vidali, Z., 2011. The Socio-Political and Ideological-Cultural Elements of the Italian Nation and the National Minority Question in Italy. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 65, 36–60.
- Vidau, Z., 2013. Legal Protection of National and Linguistic Minorities in the Region of Friuli-Venezia Giulia: A Comparison of the Three Regional Laws for Slovenes, for the Friulian Language and for German-Speaking Communities. *Razprave in gradivo* 71, 27–53.
- Williams, C. H. (ur.), 2000. *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales*. University of Wales Press, Cardiff.
- Žagar, M., 1993. A contribution to an »Ethnic glossary«. *Razprave in gradivo* 28, 155–169.